

O VECHE COLECȚIE DE MONEDE MEDIEVALE ROMÂNEȘTI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR DIN ARHIVE

Aurelia Duțu*

Cuvinte cheie: monede medievale, colecții, K. F. Nuber, arhive, documente.

Keywords: medieval coins, collections, K. F. Nuber, archives, documents.

Rezumat: Pe baza documentelor păstrate în Arhivele Naționale ale României, autorul prezintă date despre o veche colecție de monede medievale formată către sfârșitul secolului XIX. Colecția, alcătuită din 1644 monede medievale emise în Moldova, Țara Românească și Transilvania, a fost cumpărată de către statul român de la colecționarul K.F. Nuber în anul 1906. În același an colecția numismatică a fost dată spre păstrare Academiei Române.

Abstract: Based on the documents preserved in the National Archives of Romania, the author presents information about an old collection of medieval coins, formed to the end of the 19th century. The collection, consisting of 1644 medieval coins issued by Moldavia, Wallachia and Transylvania, was bought by Romania from the collector K.F. Nuber in 1906. In the same year the numismatic collection was given to the Romanian Academy.

În literatura numismatică din România numele lui Karlo Franjo Nuber (1872-1935) nu este complet necunoscut, însă au rămas puține urme ale activității sale deși ultima parte a vieții a petrecut-o la București. Cercetarea documentelor păstrate în arhive aduce însă un crâmpel de lumină asupra unui aspect rămas necunoscut și anume tratativele privind cumpărarea la începutul secolului XX de către statul român a colecției de monede medievale românești aflată în posesia lui Nuber. Colecția lui Nuber de monede medievale românești era considerată în acea vreme una dintre cele mai mari și valoroase, după cum afirma D.A. Sturdza în momentul în care s-a pus problema achiziționării de către statul român. Pentru a înțelege cum a ajuns să dețină o bogată colecție de monede medievale românești, unele provenind din descoperiri, este necesar să aruncăm o privire asupra personalității lui K.F. Nuber. Născut la 4 octombrie 1872 în Austro-Ungaria la Essek (în prezent Osijek în Croația), Karlo Franjo Nuber a început studiile în orașul natal și ulterior a urmat cursurile Academiei de Comerț din Graz. Pasionat de istoria ținuturilor natale, a participat la cercetări arheologice efectuate într-o aşezare neolică și într-un cimitir medieval timpuriu. Încă de timpuriu a început să colecționeze antichități de tot felul, însă cu precădere monede. O bună parte a artefactelor adunate de Nuber în timpul vieții, aşa cum este

* Muzeul Băncii Naționale a României.

cazul unei colecții de obiecte preistorice, antichități egiptene, lămpi romane și mii de monede din toate epociile, dar mai ales medievale, a fost donată Muzeului Slavoniei din Osijek între anii 1893-1910¹. Prin donația consistentă și mai ales valoroasă, Nuber este considerat drept unul dintre fondatorii Muzeului Slavoniei². A publicat studii legate de antichitățile egiptene și romane, dar mai ales de numismatică devenind unul dintre cei mai cunoscuți colecționari la nivel european în primele decenii ale secolului XX. Puținele informații păstrate îl indică pe Nuber ca fiind în legătură cu numismați români precum D.A. Sturdza, Nicolae Docan³, George Severeanu (căruiu îi oferă spre studiu monede de argint callatiene⁴ și medievale⁵) sau cu Vasile Canarache care, în anul 1932, îi cedează la schimb cu alte monede o mare parte din tezaurul de drahme și oboli histrieni descoperit în 1930 la Silistra⁶. În colecția lui Nuber se afla și o jumătate de kg de monede de bronz bizantine din tezaurul descoperit la Balș, altă jumătate ajungând la Cabinetul Numismatic al Academiei Române, la care se adăugau câteva piese intrate la Muzeul „Al. Saint Georges”, aşa cum preciza Emil Condurachi într-un articol publicat în *Cronica Numismatică și Arheologică* din 1940⁷. Tot în posesia lui Nuber se aflau și monede ale Țării Românești din marele tezaur (peste 1000 de piese) descoperit în 1877 la Orșova și vândute ulterior Muzeului Național din Budapesta (în 1904)⁸ și din tezaurul de mii de piese găsit în 1906 pe dealul Bădila, com. Niculițel, jud. Tulcea⁹. Activitatea numismatică a lui K.F. Nuber în România este puțin cunoscută însă nu se limita doar la schimburi, vânzări și cumpărări de monede. *Realitatea Ilustrată* din 22 septembrie 1932 informa că la București avea loc un mare congres de istorie a medicinei, ședință festivă fiind deschisă de regele Carol II. Cu acest prilej a fost vernisată o expoziție care cuprindea și piese numismatice cu efigii privitoare la medicină din colecția lui Nuber. De asemenea cunoscută lucrare *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale* publicată în anul 1932 de C.I. Băicoianu, director B.N.R., folosea drept ilustrație monede aflate în colecția lui Nuber¹⁰. O legătură strânsă a avut și cu marele colecționar C. Orghidan, care în discursul său din 10 iulie 1942, când a fost proclamat membru de onoare al Academiei Române, recunoștea meritul lui Nuber în privința formării sale ca numismat¹¹.

În privința colecției numismatice a lui Nuber, documentele vremii menționează că o bună parte a fost vândută în marile capitale europene în primele decenii ale secolului XX. Piese numismatice din colecția sa, inclusiv monede medievale românești, au fost achiziționate și sunt păstrate în prezent la Viena și Budapesta. Necunoscută a rămas însă soarta unei părți consistente din colecția de

¹ Kovac 2015, p. 93-94.

² Görlicke-Lukić 2010, p. 167-175.

³ Severeanu 1915, p. 116.

⁴ Severeanu 1930-1931, p. 25.

⁵ Severeanu 1915, p. 114.

⁶ Canarache 1940, p. 230.

⁷ Condurachi 1940, p. 227.

⁸ Șirbu, Stancu 1987, p. 103 și 113.

⁹ Docan 1910, p. 508.

¹⁰ Băicoianu 1932, p. VII, 22 și 46.

¹¹ Analele Academiei Române. Desbaterile, tomul 63, 1942-1943, p. 13.

monede medievale românești aflată în posesia lui Nuber la începutul secolului XX. Documente păstrate în prezent în arhive dezvăluie că Nuber a vândut la București o parte importantă din colecția de monede medievale românești¹². După cumpărare, colecția de monede medievale a fost dată spre păstrare Academiei Române. Cel mai vechi document păstrat în arhive referitor la colecția Nuber datează din 4 august 1906 și reprezintă oferta de vânzare a colecției, trimisă ministrului Instrucțiunii Publice și Cultelor de către deținător¹³. După spusele lui Nuber, colecția de monede românești pe care o deținea era cea mai însemnată cu excepția celor păstrate la Academia Română și Muzeul din Budapesta. Colecția era sistematizată pe emitenți, la identificarea pieselor ținându-se cont de cele mai recente cercetări din domeniul. Nuber specifica faptul că era dispus să îmbogățească colecția cu piese ungurești, bulgărești și sârbești, care să permită studii numismatice comparative. Prețul cerut pentru întreaga colecție era de 30.000 lei însă pentru a facilita achitarea unei sume aşa de mari, K.F. Nuber oferea alternativa ca plata să se facă în mărci poștale precum:

- , a. mărci române din emisiunile actuale în curs obliterate în colii întregi
- b. mărci române de pe mandate poștale anulate
- c. resturile din emisiunile retrase din curs
- d. dubletele mărcilor specimene”¹⁴.

Documentul este însotit și de o anexă¹⁵ cu repartizarea pe emitenți a colecției de monede medievale românești, care totaliza 1644 de piese moldovenești, muntenești și transilvănenе:

I. Moldova

Emitent	Diferite	Dublete
Petru Mușat	90	45
Ștefan II sau III	3	
Petru II	3	
Roman II	3	
Principe necunoscut	1	
Alexandru cel Bun	39	10
Ilie	7	3
Ilie și Ștefan	3	2
Ștefan IV (singur)	17	2
Roman III	1	
Petru III	5	
Bogdan II	2	
Alexandru II	2	
Principi necunoscuți	5	
Petru IV Aron	1	

¹² O primă semnalare a cumpărării colecției la Opriș 2011, p. 38.

¹³ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 3 și 4.

¹⁴ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 3.

¹⁵ Repartizarea pe emitenți, numele acestora și totalurile sunt reproduse în tabel aşa cum apar în documentul original aflat la AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 4.

Ştefan cel Mare	28	13
Bogdan III	9	21
Ştefăniță	16	8
Principii anteriori lui Alexandru Lăpuşneanu	5	
Alexandru Lăpuşneanu	1	
Ioan Heraclide Despot	3	1
Ion Vodă cel Cumplit	1	
Ştefan Răsvan	1	
Eustratie Dabija	566*	121
TOTAL 687		

*În acest grup intră o rămășiță de la batere cu numele propriu, precum și 194 de monede bătute greșit și material brut, din care se constată modul de batere al monetelor moldovenești din acele vremuri.

II. Muntenia

Emițent	Diferite	Dublete
Vlad I Basarab	12	
Radu I	8	
Dan I	3	
Mircea I cel Bătrân	95	
Mircea și Petrusian	40	
Mihaiu	33	
Dan II	9	
Vlad II (?)	8	
Mihaiu Viteazul	1*	
Mihaiu Radu	4	
Constantin Basarab Brâncoveanu	4** ¹⁶	
Constantin Hangerliu	1	
TOTAL 499 ¹⁷		

III. Severin

Emițent	Diferite	Dublete ¹⁸
Nicolae Redwitz	19	

IV. Moldova și Muntenia sub Rusia

Emițent	Diferite	Dublete
Caterina	14+	¹⁹

¹⁶ Semnificația acestui semn nu este explicitată în document.

¹⁷ Nu este clar dacă acest total conține și piesele înscrise în coloana „dublete” care nu mai este lizibilă.

¹⁸ Numărul pieselor înscrise în coloana „dublete” este ilizibil.

¹⁹ Semnificația acestui semn nu este explicitată în document.

V. Monete transilvănenene cu MOL.WAL.

Emitent	Diferite	Dublete
Sigismund Bathori	30++ ²⁰	
Andrei Bathori	1*	
Gavriil Bethlen	2	
TOTAL 43		
	1096	548

* Falsificat a lui Becker din anul ca.1800

TOTAL GENERAL 1644²¹

Bucureşti 4 august 1906

În anexă este precizat numărul pieselor pentru fiecare suveran aşa cum erau atribuirile la acea dată. De pildă, pentru Moldova, domnitorului Petru Muşat îi erau atribuite 135 de monede (90 diferite și 45 de dublete), lui Alexandru cel Bun 49 exemplare, lui Ștefan cel Mare 41 exemplare etc. Se adăugau monede mai rar întâlnite de la Iacob Heraclid Despotul și Ioan Vodă cel Cumplit. În cazul Țării Românești sunt menționate monede de la Vladislav I (considerat drept Vlad I Basarab), Radu I, Dan I, Mircea cel Bătrân, ducați din seria Mircea și Petrusian dar și piese rare de la Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu și Constantin Hangerli. Colecția Nuber conținea emisiuni ale Banatului de Severin atribuite lui Nicolae Redwitz, dar și monede bătute în Transilvania, cu legenda „MOL.WAL”.

Detalii privind colecția se regăsesc și în adresa nr. 4913/5 august 1906, semnată de C.I. Istrate, comisar general al Expoziției din 1906, către Mircea Grădișteanu, ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, din care aflăm că proprietarul solicită pentru vânzarea monedelor suma de 30.000 lei²². În cadrul adresei se propunea ca pentru colecția sa de monede medievale românești K.F. Nuber să primească suma de 30.000 lei, dar plata să se facă majoritar în mărci poștale. Această variantă ar fi fost mai avantajoasă atât pentru colecționar, care după niște ani ar fi putut obține mai mulți bani din vânzarea colecției de mărci poștale, cât și pentru stat care ar fi plătit în numerar doar 2.000 lei. Potrivit adresei monedele ar fi intrat în colecția „viitorului muzeu al trecutului nostru”. Totodată se recomanda alcătuirea unei comisii de primire a colecției din care să facă parte: M. Sutzu, Gr. Tocilescu și N. Docan. Acestora li s-a propus să se prezinte la sediul ministerului, pentru ca în cadrul unei întâlniri să-și exprime opiniile legate de oportunitatea achiziționării colecției de monede medievale românești deținută de K. F. Nuber. Ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, în rezoluția dată, aproba formarea comisiei în formula propusă de C.I. Istrate. Întrunirea comisiei a avut loc în 19 august 1906 la sediul Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, unde era depusă colecția lui K. F. Nuber. În procesul verbal întocmit de comisie și semnat de M.C. Sutzu, Gr. Tocilescu și N. Docan se menționează că „am

²⁰ Semnificația acestui semn nu este explicitată în document.

²¹ Totalul general (1644) este obținut din adunarea pieselor diferite (1096) și a celor considerate dublete (548).

²² AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 1.

examinat colecțiunea de monete românești oferită spre cumpărare de dl. C.F. Nuber, și am constatat că asupra autenticităței bucățiilor ce alcătuesc această colecțiune nu ar putea fi nimic de obiectat. Întrucât privește prețul care s-ar putea oferi, în urma discuției ce a avut loc, s-a căzut de acord ca să luăm și părerea domnului Dimitrie A. Sturdza, ca cel mai competente în numismatică română²³. Dintr-un mesaj în creion scris de D.A Sturdza și semnat, păstrat în prezent la Arhivele Naționale ale României aflăm părerea numismatului român: „colecția Nuber valorează minimum treizeci mii lei, oferta treizeci mii fiind acceptabilă mai ales pentru completarea colecției Academiei, rog și insist să o încorporați la aceasta, a căreia valoare astfel se înțelege”²⁴. Concluziile comisiei de specialiști sunt amintite în conținutul referatului nr. 1829 din 18 septembrie 1906, înaintat Consiliului de miniștri. În referat se menționează că în urma evaluării colecției de monede medievale (moldoveni, muntenești și atribuite Banatului de Severin), comisia a considerat că suma cerută de K.F. Nuber, 30.000 lei, este „destul de avantajoasă” pentru statul român și a recomandat cumpărarea colecției²⁵.

Nu cunoaștem în detaliu cum au decurs negocierile, dar din următoarele documente reiese că statul român nu era dispus să plătească 30.000 lei, suma fiind considerată prea mare pentru bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice. O nouă adresă a lui Nuber din 21 septembrie 1906 amintește că era în tratative cu Muzeul din Budapesta, care dorea să mai achiziționeze monede ale Țării Românești și Moldovei aflate în colecția sa. Nuber propunea să i se plătească 10 mii lei în numerar și restul de 20 mii lei în mărci poștale²⁶. Această propunere este prezentată de ministrul Instrucțiunii Publice în ședința Consiliului de miniștri și acceptată. Împăternicit de Consiliul de Miniștri, ministrul Instrucțiunii Publice se adresează regelui Carol I pentru a dispune prin decret regal, a cărui copie se află azi în Arhivele Naționale ale României²⁷, suplimentarea bugetului pe anul financiar în curs în scopul achiziției colecției Nuber. Copiile documentelor se află azi la Arhivele Naționale ale României însă certitudinea că în final colecția a fost cumpărată este dată de trei documente. Cel dintâi este Monitorul Oficial din aprilie 1911 în care se menționează că în exercițiul financiar 1907/1908 Direcția Generală a Poștelor a plătit în contul Ministerului Instrucțiunii Publice o colecție de mărci poștale dată d-lui Nuber²⁸. Cel de-al doilea document este Monitorul Oficial din 10 ianuarie 1913, care într-o recapitulare a cheltuielilor pentru anul 1907 menționează cumpărarea colecției de monede antice a d-lui K. F. Nuber cu suma de 30.000 lei²⁹. În sfârșit, cel mai important document este adeverința nr. 2733 plecată în 21 octombrie 1906 de la Academia Română și înregistrată la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor – Administrația Casei Artelor în 24 octombrie 1906. Prin adeverință, Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, certifica faptul că îi fuseseră încredințate o casetă având sigiliul lui N.

²³ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 6.

²⁴ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 5.

²⁵ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 2.

²⁶ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 7-8.

²⁷ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 28-29.

²⁸ Monitorul Oficial, nr. 1, 1(14) aprilie 1911, p. 40.

²⁹ Monitorul Oficial, nr. 225, 10 (23) ianuarie 1913, p. 10407.

Docan, în care se afla colecția de monede românești cumpărată de Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor de la K.F. Nuber³⁰ și în altă cutie, deschisă, 40 de monede vechi românești de la același. Toate documentele prezentate atestă fără drept de apel că oferta lui K.F. Nuber a fost acceptată și colecția cumpărată și dată spre păstrare Academiei Române. În prezent, monedele ar trebui să se afle la Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române însă în inventarele acestei instituții nu a fost găsită nicio însemnare privind colecția Nuber. Cel mai probabil colecția Nuber a fost evacuată în Rusia în anul 1916 împreună cu celelalte colecții ale Academiei Române însă niciun document nu atestă acest lucru. Poate că s-a întors în anul 1956 când a fost restituit tezaurul artistic al României însă colecțiile fuseseră amestecate de către ruși și nu se mai putea stabili proveniența pieselor sau poate că s-a pierdut în vântoarea acelor ani tulburi. Singurele date certe privind structura unei importante colecții de monede medievale românești rămân documentele păstrate în acest moment în Arhivele Naționale ale României.

Bibliografie / Bibliography

- Băicoianu 1932:** C. I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol. I, partea I, București, 1932.
- Canarache 1940:** V. Canarache, *Un important tezaur de drahme și oboli din Histria*, CNA, 15, 1940, nr. 117-118, p. 230-232.
- Condurachi 1940:** E. Condurachi, *Monnaies byzantines coupées*, CNA, 15, 1940, nr. 117-118, p. 227-229.
- Docan 1910:** N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Țării Românești. I. Bibliografie și documente*, Analele Academiei Române, seria a II-a, tom 32 (1909-1910), 1910, p. 459-567.
- Görické-Lukić 2010:** Hermine Görické-Lukić, *Numizmatička oprema iz Muzeja Slavonije - kovčezi, ormari, kutije, kartoni*, Osječki zbornik, 29, 2010, p. 167-175.
- Kovač 2015:** Marina Kovač, *Egyptian Collection of the Museum of Slavonia in Osijek (Croatia)*, în *A History of Research into Ancient Egyptian Culture in Southeast Europe* (ed. M. Tomorad), Archaeopress Egyptology, 8, 2015, p. 93-107.
- Opriș 2011:** I. Opriș, *Muzeul Național de Antichități și căutătorii de comori*, Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary, Pitești, 2011, p. 33-42.
- Severeanu 1915:** G. Severeanu, *Contribuțiuni la studiul începuturilor numismaticei Țării-Românești*, BSNR, 12, 1915, nr. 25, p. 109-119.
- Severeanu 1930-1931:** G. Severeanu, *Considerațiuni asupra tetradrahmelor bătute în Kallatis*, BSNR, 25-26, 1930-1931, nr. 73-80, p. 20-29.

³⁰ AN, fondul Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, 1906, mapa 56, f. 12.

Ştirbu, Stancu 1987: Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, *Date noi privind emisiunile monetare ale lui Mircea cel Mare*, în volumul *Marele Mircea Voievod*, coord. I. Pătroiu, Bucureşti, 1987.